

یک کتاب در یک مقاله

«اپوکریفای عهد عتیق»

اپوکریفای عهد عتیق، ترجمه عباس رسولزاده، جواد باغبانی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۷، ج دوم، زمستان ۱۳۸۷.

این کتاب مجموعه‌ای از میراث دینی بنی اسرائیل است که قدمت آن به بیش از ۲۰۰۰ سال می‌رسد و بیشتر این کتاب‌ها از حکمت سخن می‌گویند. چگونگی پدید آمدن آن به شرح زیر است:

فاتح معروف عهد باستان، اسکندر کبیر (۳۳۶ق.م.-۳۲۳ق.م.) پس از تسخیر کشورهای در مشرق‌زمین، کوشید تا فرهنگ یونانی را در آن سرزمین‌ها گسترش دهد. نمونه‌ای از این کوشش‌ها ساختن شهر دانشگاهی اسکندریه در مصر بود که سابقه علمی آن تا عصر حاضر باقی است. این شهر دارای مدارس گوناگون و کتابخانه‌ای بی‌نظیر شد و تمدن یونانی با رنگی جدید در آن رشد کرد و به شکوفایی رسید.

جمعیت اسکندریه پس از چندی به ۱/۰۰۰/۰۰۰ نفر رسید و حدود ده درصد آنان را قوم یهود تشکیل می‌دادند که مانند دیگران، تحت تأثیر فرهنگ و فلسفه یونان قرار گرفته بودند. آنان در قرن سوم قبل از میلاد، کتاب مقدس خویش را که در زمان‌های بعد «عهد عتیق» نامیده شد، از زبان عبری به زبان یونانی ترجمه کردند. این ترجمه که گفته می‌شود ۷۲ مترجم در تهیه آن سهیم بوده‌اند، بعداً به «ترجمه سبعینیه»^۱ معروف شد. داستان این عمل با شاخ و برگ فراوان در رساله آریستتاس آمده است.^۲

ترجمه سبعینیه علاوه بر کتاب‌های عهد عتیق رساله‌هایی دارد که در متن عبری عهد عتیق یافت نمی‌شود. تمام یا اکثر آن رساله‌ها را بنی‌اسرائیل در زمان‌های بعد نوشته‌اند و فضای برخی از آنها متأثر از فرهنگ یونانی است. هنگامی که بزرگان یهود در قرن اول میلادی برای تعیین محدوده کتاب آسمانی خود در مکانی به نام «یاونه» گرد آمدند، این رساله‌ها را به سبب نداشتن اصل عبری رد کردند. رساله‌های رد شده بعداً «اپوکریفا»^۳ یعنی «پنهان» نامیده شد.

از سوی دیگر، مسیحیان بخش مهمی از آن رساله‌ها را ضمن عهد عتیق پذیرفتند و آنها را کتاب‌های «قانونی ثانوی»^۴ نامیدند. این مجموعه ۱۰ کتاب زیر را در بر دارد: کتاب طوبیت، کتاب یهودیت، کتاب اِسْتَر،^۵ کتاب حکمت سلیمان نبی، کتاب حکمت یسوع بن سیراخ، کتاب باروک، رساله اِرْمِیا، کتاب دانیال نبی،^۶ کتاب اول مکابیان و کتاب دوم مکابیان. این کتاب‌ها در کتاب مقدس کاتولیک‌ها و ارتدکس‌ها وجود دارد.

پس از گذشت پانزده قرن بر مسیحیت، رهبران نهضت پروتستان در قرن شانزدهم در الهامی بودن آن کتاب‌ها شک کردند و پس از مدتی، نسخه‌هایی از عهد عتیق که با نسخه عبری برابر بود و هیچ کتاب اپوکریفایی در آنها وجود نداشت، میان پروتستان‌ها رواج یافت. بنابراین، یهودیان و بیشتر فرقه‌های پروتستان آنها را به عنوان کتاب مقدس قبول ندارند، ولی همواره مراجعاتی به کتاب‌های اپوکریفایی داشته‌اند. از آنجا که معمولاً پروتستان‌ها به ترجمه، چاپ و انتشار کتاب مقدس در جهان اقدام می‌کنند، بیشتر نسخه‌های کتاب مقدس به زبان‌های مختلف فاقد کتاب‌های اپوکریفایی است.

تعداد و ترتیب رساله‌هایی از اپوکریفا که مقبول مسیحیان کاتولیک و ارتدکس واقع شده، پیوسته مورد اختلاف بوده است. نسخه‌های آنها نیز گوناگون هستند و به همین علت، یکی از محققان غربی مجموعه‌ای به نام «اپوکریفای موازی»^۷ تهیه کرده است که یک تحریر یونانی و هفت ترجمه انگلیسی را در کنار هم (در دو صفحه روبه‌رو) پیش روی خواننده قرار می‌دهد.

کتاب طوبیت

این کتاب متن ادبی ارزشمندی است که داستانی از زندگی عبرت‌آموز طوبیت و پسرش طوبیا را بیان می‌کند. در این کتاب از مسائلی همچون ایمان، احترام به پدر و مادر، صدقه،

دعا و توکل سخن به میان آمده است. طوبیت و پسرش طوبیا دو تن از بنی‌اسرائیل بودند که آشوریان پس از ویران کردن کشور اسرائیل قدیم در سال ۷۲۲ ق.م. ایشان را با گروهی دیگر به نینوا در شمال عراق برده بودند.

از کتاب طوبیت علاوه بر نگارش کوتاه، نگارشی بلند نیز در دست است. از نوع اندیشه‌های دینی کتاب و استشهاد آن به کتاب‌های انبیای متأخر معلوم می‌شود که تألیف آن پس از بازگشت بنی‌اسرائیل از بابل بوده است. شباهت کتاب حاضر با کتاب حکمت یشوع بن سیراخ که در حدود سال ۱۹۰ ق.م. نوشته شده است، ما را به این باور می‌رساند که این کتاب نیز باید در همان سال‌ها تألیف شده باشد.

کتاب یهودیت

این کتاب داستان بانوی قهرمانی است که در یکی از جنگ‌های بنی‌اسرائیل خود را به اردوگاه دشمن رسانده، فرمانده سپاه دشمن را فریب داد و سرش را برید. او با این شیوه، زمینه شکست سپاه گران دشمن را فراهم کرد. این کتاب بیانگر یک رخداد تاریخی نیست، بلکه تنها داستانی است که جنبه تربیتی دارد. در عهد جدید عباراتی یافت می‌شود که مشابه عبارات کتاب یهودیت است و این نشان می‌دهد که مسیحیان نخستین با این کتاب آشنایی داشته‌اند.

مؤلف کتاب یهودیت ناشناخته است و بسیاری بر این عقیده‌اند که کتاب به یکی از زبان‌های سامی بوده و در روزگار مکابیان شکل نهایی خود را به دست آورده است. نسخه‌ای که هم‌اکنون در دست است و متن اصلی به حساب می‌آید، به زبان یونانی است و شواهد نشان می‌دهد که از یک متن سامی ترجمه شده است.

کتاب استر

کتاب استر داستان بانویی ایرانی را می‌آورد که با تدبیر، قوم خود را از نابودی نجات داد. این کتاب حوادثی را بیان می‌کند که عید فوریم یادآور آنهاست و همه را به توبه و تضرع به درگاه خداوند فرا می‌خواند. متن عبری کتاب بخشی از کتاب مقدس رسمی است، ولی نگارش یونانی آن شش قطعه اپوکریفایی دارد که به ۱: ۱، ۳: ۱۳، ۴: ۱۷، ۵: ۵، ۸: ۱۲ و ۱۹: ۳ افزوده شده است. در گذشته می‌پنداشتند داستان استر در دربار اردشیر دراز دست روی

داده است، اما امروزه آن را به دربار خشایارشا نسبت می‌دهند؛ زیرا نام اردشیر در عهد عتیق ارتخشستا (نحمیا ۲: ۱) است که برخی سنگ‌نبشته‌های باستانی نیز به آن گواهی می‌دهند، ولی کتاب استر از اخشورش نام می‌برد که تلفظ دیگری برای نام خشایارشا است. نویسنده کتاب شناخته شده نیست. برخی آن را به مردخای مذکور در داستان و برخی دیگر به عزرای کاتب نسبت می‌دهند.

کتاب حکمت سلیمان نبی

کتاب دیگری از این مجموعه در ترجمه سبعینیه «حکمت سلیمان» و در ترجمه ولگاتا «حکمت» نامیده شده است. بعضی از پدران کلیسا مانند اوريجن، جروم و آگوستین در انتساب این کتاب به سلیمان نبی تردید کرده‌اند. آنان بر این باورند که نویسنده ناشناس کتاب از اشتهار سلیمان به حکمت استفاده کرده و نام او را بر کتاب خود نهاده است.

با رشد فرهنگ یونانی و گسترش یونانی‌مآبی در جامعه یهود این پرسش مطرح شد که آیا قوم یهود اندک اندک از آیین توحیدی پدران خود دور نشده و آداب و رسوم آنان را کنا نگذاشته‌اند؟ آیا بنی‌اسرائیل فریفته تمدن یونان نشده‌اند؟ در این صورت آیا نباید با راهکاری جدید فرهنگ و ایمان یهودی را به زبان روز یعنی یونانی به جامعه دینی شناساند و آن را رواج داد و بر آن پای فشرد تا در اعماق جان‌ها جای گیرد؟ این دغدغه‌ها غیرت دینی یک یهودی فرهیخته را برانگیخت تا کتاب حکمت را بنگارد. از لابه‌لای کتاب به دست می‌آید که هدف نویسنده کتاب تقویت ایمان یهودیانی است که در اجتماعی بت-پرست زندگی می‌کردند و بیم آن می‌رفت که فرهنگ توحیدی خود را آرام آرام از دست بدهند و دچار استحاله فرهنگی شوند.

نویسنده این کتاب یک یهودی است که ایمان خود را با فلسفه و حکمت یونان آمیخته است. ویژگی‌های متن یونانی کتاب نشان می‌دهد که از عبری ترجمه نشده و از ابتدا به یونانی تألیف شده است.

کتاب حکمت سلیمان به ما می‌آموزد که حکمت حق و صحیح از جانب خدا می‌آید و هر مؤمنی باید به دنبال حکمت برود. این کتاب از رستاخیز مردگان و جزای اعمال نیک و بد سخن می‌گوید.

برخی دانشمندان اعتقاد دارند که این کتاب نزدیک یک قرن پیش از میلاد در اسکندریه نوشته شده است.

کتاب حکمت یسوع بن سیراخ

این کتاب مجموعه دیگری از سخنان حکمت‌آمیز و مانند کتاب امثال سلیمان است. فرهنگ یونانی که پس از اسکندر کبیر گسترش فراوانی یافته بود، بر یهودیت، مانند ادیان و فرهنگ‌های دیگر، تأثیر فراوانی گذاشت. یسوع بن سیراخ که از این تأثیر نگران بود، به دفاع از آداب و رسوم دین یهود برخاست. وی که به حکمت روی آورده و در آن غوطه‌ور شده بود، کتابی را در حدود سال ۱۹۰ ق.م. به صورت اشعار دوبیتی به زبان عبری تدوین کرد تا مردم را با حکمت و شریعت خدا آشنا کند.

اکنون هیچ نسخه‌ای از این کتاب به زبان عبری در دسترس نیست، اما نوه مؤلف نسخه کاملی از آن را در سال ۱۳۲ ق.م. به یونانی ترجمه کرده و بر آن مقدمه‌ای نوشته که تا این زمان باقی است.

کتاب باروک

باروک در زبان عبری به معنای مبارک نام دوست صمیمی و منشی ارمیای نبی است. کتاب باروک از حوادثی سخن می‌گوید که هنگام جلای بابل (۵۸۷ ق.م.) رخ داده است. مطالعه این کتاب می‌فهماند که باروک آن را برای کسانی که در اورشلیم باقی مانده بودند، فرستاده است؛ اما وجود تفاوت‌های آشکار بین منقولات این کتاب و منقولات کتاب‌های تاریخی عهد عتیق درباره ویرانی اورشلیم و جلای بابل، انتساب این کتاب را به باروک منشی ارمیا ضعیف می‌کند. به نظر می‌رسد مؤلف به روایاتی که درباره تسلط نبوکدنصر بر اورشلیم و اسارت بابل وجود داشته، نظر انداخته و با حذف و اضافات خود، مطالبی را گرد آورده است. از این رو، برخی بر این باورند که کتاب باروک از کتاب‌های گوناگون یهود گرد آمده است. با وجود این، معمولاً کتاب حاضر را به باروک منشی ارمیا نسبت می‌دهند.

تعیین زمان تدوین کتاب باروک کار مشکلی است؛ زیرا بخش‌های گوناگون این کتاب در زمان‌های مختلف نگارش یافته است. گفته می‌شود کتاب باروک در نیمه دوم از قرن دوم قبل از میلاد شکل نهایی خود را به دست آورده است.

رساله ارمیا

در برخی نسخه‌ها، رساله ارمیا به عنوان فصل ششم کتاب باروک آمده است. این رساله از عجز و ناتوانی بت‌ها سخن می‌گوید و موحدان را به مبارزه با بت‌پرستی فرا می‌خواند. ارمیا شش قرن پیش از میلاد می‌زیست و این رساله کوتاه را برای یهودیانی که در آستانه تبعید به بابل بودند، فرستاد. اما بسیاری بر این عقیده‌اند که نگارش آن به قرن دوم پیش از میلاد باز می‌گردد و برای یهودیانی که در انطاکیه پایتخت سلوکیان می‌زیستند، فرستاده شده است. در آن زمان، یهودیان انطاکیه به سبب ایمان خویش مورد آزار بت‌پرستان قرار می‌گرفتند.

کتاب دانیال نبی

این کتاب میان کتاب‌های عهد عتیق در نوع خود بی‌نظیر است و همچون کتاب مکاشفه یوحنا در عهد جدید صبغه مکاشفه‌ای دارد. متن عبری این کتاب بخشی از کتاب مقدس رسمی است، ولی در نگارش یونانی آن سه قطعه اپوکریفایی یافت می‌شود. نخستین قطعه پس از ۳: ۲۳ قرار می‌گیرد و دو قطعه دیگر فصل‌های سیزدهم و چهاردهم کتاب را تشکیل می‌دهند.

کتاب دانیال با این‌که در ترجمه‌های کتاب مقدس در ضمن کتب انبیا قرار گرفته، متأخرترین کتاب عهد عتیق رسمی است و گفته می‌شود که در نیمه دوم قرن دوم قبل از میلاد نوشته شده است.

کتاب اول مکابیان

دو کتاب مکابیان از قهرمانی‌های یهود برای حفظ دین خود در دوره ستم یونانیان مشرک سخن می‌گویند. نام کتاب‌های مکابیان به قهرمان انقلابی بنی‌اسرائیل، یهودای مکابی و برادران و یاران او باز می‌گردد. سلوکیان که جانشینان اسکندر مقدونی بودند، فرهنگ یونانی را در قلمرو خویش ترویج کردند. آنان بنی‌اسرائیل را واداشتند تا از شریعت خود دست بردارند و از آداب و رسوم یونانیان پیروی کنند. یکتاپرستان آن قوم با مقاومت سرسختانه خود در برابر این تهاجم حماسه‌های جاویدی آفریدند.

کتاب اول مکابیان بیانگر تاریخ مبارزات آن قوم موحد با فرهنگ مهاجم یونانی بین سال‌های ۱۷۵ ق.م. - ۱۳۴ ق.م. است. برای اهمیت این کتاب همین بس که گفته می‌شود لوتر از رسمی نبودن آن متأسف بود.

نام نویسنده کتاب اول مکابیان بر ما پوشیده است، ولی معلوم می‌شود که این کتاب ابتدا به عبری نوشته شده و پس از ترجمه به یونانی، نسخه عبری آن از بین رفته است. تاریخ تدوین کتاب به حدود سال ۱۰۰ ق.م. برمی‌گردد.

کتاب دوم مکابیان

این کتاب حوادث سال‌های ۱۷۶ ق.م. - ۱۶۱ ق.م. را در بردارد و به موازات کتاب اول مکابیان است، به این معنا که هر یک از این دو کتاب برخی از رویدادها را با تفصیل بیشتری می‌آورد. داستان شهادت الیعازار و هفت برادر و مادر قهرمانشان فقط در کتاب دوم مکابیان (فصول ۶ و ۷) یافت می‌شود. این کتاب از ابتدا به زبان یونانی نوشته شده و تاریخ نگارش آن به اوایل قرن دوم پیش از میلاد باز می‌گردد.

پی‌نوشت‌ها

1. Septuagint.

۲. هفت آسمان، ش ۱۱-۱۲، ص ۱۰۶-۵۱.

3. Apocrypha.

4. Deuterocanonical.

۵. این کتاب مکمل نسخه عبری کتاب استر است.

۶. این کتاب مکمل نسخه عبری کتاب دانیال است.

7. Parallel Apocrypha.